

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СОЦІАЛЬНО ЦІННІСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто особливості реалізації технології виховання культури особистісного самоствердження старшокласників у соціально-ціннісній діяльності в контексті особистісно орієнтованого підходу. Авторська технологія детермінована положеннями домінанти на самоствердження, організації педагогічного процесу, розвитку здібностей особистості до самозміни. Звернено увагу на класифікаційні параметри, акценти цілей, концептуальні засади, що визначають зміст, методіку та особистісно орієнтований підхід.

Ключові слова: культура, технологія, особистісне самоствердження, старшокласники, соціально-ціннісна діяльність.

Формування особистості в нерозривній єдності зі зростанням соціальної значущості її творчого потенціалу надають особливої гостроти й актуальності питанню природи виховання культури особистісного самоствердження.

Культура особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці значною мірою зумовлюється здатністю здійснювати вибір, будувати свою життєву позицію, співвідносити своє «Я» і координувати власну поведінку в системі стосунків з навколишнім світом.

Надання кожному школяреві можливості максимально розвинути своє особистісне начало в процесі соціально ціннісної діяльності передбачає, на наш погляд, використання такої технології, котра забезпечила б його самоствердження.

Технологія моделювання самоствердження особистості старшого шкільного віку охоплює всі сутності розвивального навчання (Л. Виготський, В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін), особистісно орієнтованого (І. Бех, О. Бондаревська, О. Газман, О. Киричук, Г. Селевко, В. Зінченко, В. Серіков, І. Якиманська та інші), технології саморозвивального навчання, відносин творчої співпраці, створення ситуації успіху, формування здібностей особистості до самозміни через самовизначення, самоподолання та самореалізацію (Т. Алексеева, І. Бех, Є. Вахрамов, Л. Виготський, О. Главінська, С. Карпенчук, О. Киричук, О. Кононко, О. Леонтєв, О. Сухомлинська, С. Подмазін, І. Погоріла, Т. Поніманська, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сітаров, П. Флоренський, Е. Фромм).

Важливою складовою дослідницької проблеми є розгляд особистості як суб'єкта життєдіяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищі у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьева, Г. Балла, І. Беха, Л. Божович, П. Блонського, І. Кона, Г. Костюка, А. Маслоу, К. Роджерса.

Метою статті є висвітлення основних положень авторської технології виховання культури особистісного самоствердження старшокласників в соціально ціннісній діяльності за особистісно орієнтованого підходу.

Основою авторської моделі технології виховання культури особистісного самоствердження школяра раннього юнацького віку в соціально ціннісній діяльності слугують такі положення: домінанта на самоствердження — установка на усвідомлене і цілеспрямоване поліпшення особистістю самої себе — може бути сформована шляхом задоволення її природної потреби до самоствердження; на внутрішні мотиви і процеси самоствердження потрібно впливати за допомогою організації зовнішньої частини педагогічного процесу, включаючи в нього спеціальні цілі, зміст, методи і засоби; метою педагогічної діяльності вчителя і діяльності учня є розвиток здібностей особистості до самозміни через самовизначення у навчанні й вихованні, самоподолання і самореалізації, самоаналізу досягнутого і того, що досягатиметься.

Класифікаційна характеристика.

За рівнем застосування: загальнопедагогічна.

За філософською основою: гуманістична, оскільки визнає цінність дитини як особистості, її право на свободу, розвиток і прояв усіх здібностей. Особистість школяра як суб'єкта пріоритетного є метою освітньої системи, а не засобом.

За основним чинником розвитку: психогенна, оскільки результат розвитку дитини визначається, переважно, нею самою, її попереднім досвідом, психологічними процесами самоствердження.

За концепцією засвоєння: асоціативно-рефлекторна + розвивальна.

Сучасний рівень усвідомлення проблем школи й учня постійно вимагає нових підходів до розуміння сутності виховної системи саморозвитку й самореалізації особистості, організаційно-педагогічних умов її становлення.

Слід розвивати в дитини прагнення й потребу усвідомити свою особистісну сутність, своє місце і призначення у вихов-

ному середовищі школи. Учень сьогодні повинен мати право і бути здатним на власну думку і творчу діяльність.

За орієнтацією на особистісні структури: морально-вольове самоуправління особистості — СУМ та формування. Без регулювання особистості «зсередини» (самоуправління) неможлива зміна особистості: кожен крок в розвитку особистості — це її власний, свідомий або емоційний вибір.

За характером змісту: світська, загальноосвітня, гуманістична.

За організаційними формами: класно-урочна, групова, індивідуальна, диференційована, позаурочна.

За підходом до дитини: особистісно орієнтовна, суб'єкт-суб'єктна співпраця.

За домінуючим методом: розвивальна, саморозвивальна.

За категорією вихованців, тих, хто виховується: масова, робота з обдарованими.

Акценти цілей.

1. Створення умов для самоствердження особистості учня. Для того, щоб процеси самоствердження стали домінантними в психічному розвитку, необхідні такі умови: усвідомлення особистістю цілей, завдань і можливостей свого розвитку і саморозвитку; участь особистості в самостійній і творчій соціально ціннісній діяльності, певний досвід успіху і тренінг досягнень; адекватні стиль і методи зовнішніх впливів: умов навчання і виховання та укладу життєдіяльності; створення в учнів домінантної установки на самоствердження.

2. Формування СКМ — самокерованих механізмів особистості і ЗРД — засобів розумових дій.

3. Формування в учнів цілісного світогляду.

Концептуальні засади: особистість дитини та її інтереси перебувають у центрі освітнього процесу; цілі навчання і виховання проєктуються спільно: учнями, батьками, учителями; учень виступає суб'єктом свого розвитку; навчання і виховання спрямовані на розвиток здібностей до самозміни.

Успішна реалізація процесу виховання культури особистісного самоствердження вимагає врахування особливостей старшого шкільного віку, рівня психічного розвитку відповідно до принципів самоактуалізації, індивідуальності, суб'єктності, свободи вибору, творчої співпраці, довіри і підтримки.

Додаткові гіпотези: процес самоствердження особистості школяра відбувається в процесі соціально ціннісної діяльності; внутрішні процеси самоствердження моделю-

ються діяльністю вчителя, яка містить спеціальні цілі, зміст, методи і засоби. Максимальні зміни в світогляді учня відбудуться в тому разі, якщо буде оптимізовано співвідношення між рівнем його розвитку і змістом навчально-виховного процесу.

Особливості змісту. Для усвідомлення дитиною шляхів свого самоствердження в неї повинне сформуватися уявлення про себе і про навколишній світ як про єдине ціле, тобто сформуватися цілісний світогляд. Цей процес відбувається всередині інформаційно-педагогічного поля. Учень, перебуваючи в центрі цього поля, створеного зусиллями всього педагогічного колективу, в атмосфері успіху і взаєморозуміння, формується як саморозвивальна особистість.

Ефективність виховання культури особистісного самоствердження визначається рівнем усвідомлення особистістю цілей і можливостей свого розвитку. Для цього в технології забезпечуються: усвідомлення учнем цілей свого особистісного розвитку; участь особистості в самостійній і творчій діяльності як найбільш ефективній формі самоствердження; адекватний стиль і методи зовнішніх впливів, устрій середовища життєдіяльності особистості школяра створюють оптимальні умови для його самоствердження.

Педагогами і психологами проводиться психолого-педагогічна діагностика учнів з подальшим складанням індивідуальної траєкторії їхнього розвитку.

Творча соціально ціннісна діяльність є центром і найбільш ефективною формою самоствердження особистості. Саме в цій діяльності, забарвленій індивідуальністю, реалізується позитивний потенціал особистості, закладений в її самості, тобто відбувається перетворення можливостей на конкретну реалізацію позитивної властивості. Вона організована на всіх етапах соціально ціннісної діяльності старшокласника як задоволення його природної й соціально набутої потреби в самостверженні. Участь у роботі творчих груп, клубів, об'єднаннях, сформованих за інтересами, дає незамінний внесок у формування позитивної Я-концепції, переконує молоду людину у величезних можливостях її особистості, забезпечує усвідомлення самоцінності свого «Я» (Я здібний, Я творю, Я вільний, Я потрібний), стимулює процеси самовдосконалення і самоконтролю.

Сфера естетики і моральності представлена як у навчальному плані (факультативний курс «Людина і суспільство»),

так і в позаурочній творчій діяльності; загальнолюдськими цінностями.

Особливості методики.

Основна мотивація: морально-вольова, пізнавальна.

Позиція учителя: діловий партнер, який знає більш високу істину.

Позиція учня: повноправний активний партнер.

Методика виступає як спеціально організована відповідно до поставлених завдань і методологічних підходів, сукупності традиційних та інноваційних форм і методів виховання, засобів і прийомів професіональної взаємодії, яка охоплює особистісно орієнтований підхід; установлення стосунків співпраці; створення ситуацій успіху з опорою на самостійність і творчий спосіб роботи.

Характеристика основних складників технології дає можливість побачити цілісну структуру процесу організації виховання культури самоствердження особистості раннього юнацького віку в соціально ціннісній діяльності.

Вихідною складовою спроектованої нами технології є *особистісно орієнтований підхід*. В основі особистісно орієнтованої підходу лежать провідні ідеї гуманізації освіти, що дають учневі змогу виявити і розкрити своє «Я», виробляти вміння самостійно діяти, прагнути творчості, самовдосконалення, надають максимальну свободу вибору. «Лише за дії особистісно орієнтованої технології, — зазначає І. Д. Бех, — дитина в змозі відчувати, що вона не просто перебуває, а повноцінно живе в атмосфері високої людяності, яка має наповнити її своїм гуманним змістом. Тут потреба і почуття «бути Людиною» реально проймають кожну дію чи вчинок дитини. При цьому вона не повинна відчувати штучність ситуації, створеної педагогом для досягнення своїх цілей» [1, с. 203].

Співпраця є однією із важливих складових побудови технології виховання культури самоствердження особистості. Саме стосунки співпраці найбільш ефективно сприяють самостверженню особистості в навчально-виховному процесі і становленню активної життєвої позиції загалом. Категорія «співпраця» становить собою складну єдність: форми перспективного взаємозв'язку, оснований на взаєморозумінні і взаємопереживанні; засоби організації спільної діяльності «на рівних», що передбачає прояв самостійності, активності й організованості; форми взаємодії учасників навчально-виховного процесу, коли праця ґрунтується на взаємопідтримці

і взаємодопомозі, тобто умінні учнів працювати разом як між собою, так і з учителем за погодженості дій.

Співпраця не є самоціллю, а налагоджується для того, щоб людина набула знань і засобів діяльності, досвіду спілкування і соціальної активності. Вона необхідна, щоб уміло трудитися у великому колективі, у малій групі і, якщо потрібно, індивідуально. Її найважливішими ознаками є: *усвідомлення загальної цілі*, яке мобілізує вчителя й учня: прагнення до її досягнення, взаємна зацікавленість у цьому, позитивна мотивація діяльності; *висока організація спільної навчальної праці* учасників навчально-виховного процесу, їхні загальні зусилля; взаємна відповідальність за результати діяльності; *активно-позитивний, гуманістичний стиль взаємовідносин* учнів і педагогів у вирішенні завдань; взаємна довіра, доброзичливість, взаємодопомога при утрудненнях і невдачах. Цей стиль несумісний з авторитарним відчуженням між учнями і педагогом, перевагою прав у педагога та обов'язків в учнів; *взаємодія старшокласників одне з одним*, їхнє діалогове спілкування і відповідальність за результат справи. Отже, співпраця уявляється не лише як об'єднання зусиль педагогів і учнів, але й як самостійна колективна праця школярів, виконання завдань, котрі вимагають постійних або тимчасових контактів із шкільним середовищем.

Ще одним елементом технології виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці є *створення ситуації успіху*. Ситуація успіху дарує атмосферу приязні та взаємодопомоги, упевненості і захищеності. Учитель повинен створити джерело внутрішніх сил дитини, яке дає енергію для подолання труднощів і формує бажання вчитися. Якщо вчитель робить учнів свідками своїх роздумів у вирішенні будь-яких проблем, якщо він підводить учня до тієї межі, біля якої вони можуть зробити самостійний висновок та відчувати радість від подібного «прозоріння», значить, він створив ситуацію, в якій навіть інтелектуально пасивний учень може відчувати себе творчою особистістю. Важливо шукати нових шляхів, навіть несподіваних, суперечливих на перший погляд.

Особливе місце в системі складових технології виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці посідають *контроль і оцінка діяльності*. Важливе значення в розвитку оцінювальних ставлень старшокласників повинно надаватися їхній здатності до пізнання людей, умінню

розуміти їх, співвідносити себе з іншими, правильно визначати стан і переживання інших за виразом обличчя, поведінкою, знайти вчасно форми необхідної підтримки й допомоги.

Серед найважливіших видів діяльності, спрямованих на виховання культури особистісного самоствердження:

1. *Навчальна діяльність* (індивідуальна, групова, колективна).
2. *Дослідно-пошукова діяльність* (участь у конференціях, тренінгах, проєктах, програмах).
3. *Проєктна діяльність* (розроблення та захист індивідуальних і колективних справ).
4. *Громадська діяльність* (участь у роботі органів учнівського самоврядування, молодіжних організаціях, учнівських творчих клубах, асоціаціях).

Технологія виховання культури особистісного самоствердження старшокласників охоплює:

1. *Інтерактивні методи.*
2. *Імітаційні (моделюючі) методи виховання.*
3. *Творчі методи роботи.*
4. *Особистісно орієнтовані КТС.*

5. *Портфоліо (портфель навчальних і творчих досягнень учня).* Його можна створювати за номінаціями соціально-ціннісної діяльності: науково-технічна, суспільна, науково-дослідна, художня творчість, улюблений спорт, професійна майстерність і т.д. У портфоліо розміщуються свідчення про навчальні і творчі досягнення (успіхи в регіональних, обласних і всеукраїнських конкурсах за два останні роки з відповідними копіями наказів, протоколів, грамот, дипломів і т.д.).

Ці та інші форми роботи (*тематичні класні години, екскурсії, конференції, телеурок, круглі столи, конкурси* тощо), які впроваджувалися під час дослідно-експериментальної роботи, передбачали, по-перше, напружену розумову діяльність з усіма властивими їй компонентами: умінням самостійно формулювати завдання, розвиваючи при цьому творчу уяву; знаходити потрібну інформацію; швидко орієнтуватися в ситуації; критично аналізувати; самостійно і логічно мислити, тактовно й толерантно вести дискусії. По-друге, старшокласники залучалися до участі в колективних творчих справах. По-третє, навчально-виховні заходи відбувалися у неформальній обстановці, відвертій та довірливій атмосфері. Окрім того, цими заходами не передбачалася оцінка діяльності учнів, за винятком похвали чи заохочення, а це сприяло тому,

що у старшокласників з'являлося більше можливостей для самоствердження, особливо для тих учнів, які відчують страх і невпевненість у собі. По-четверте, форми роботи мали демократичний характер: старшокласники колективно планували заходи, визначали їхній зміст та характер, при цьому опосередковано залучаючи до такої роботи навіть тих учнів, які не відзначаються особливою активністю та ініціативністю.

На нашу думку, розроблена технологія виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці є продуктивною і дає учителю можливість всебічно сприяти розвитку інтелектуальних, морально-вольових, творчих потреб старшокласників. У сукупності розроблена технологія 1) дає змогу здійснювати перехід від виховання до самовиховання; спонукає прагнення до керівництва собою, озброює вмінням робити це; 2) формує стійку мотивацію до учіння як життєво важливого, ціннісно значущого процесу; 3) готує учнів до впевненого входження в доросле життя, професійного і життєвого самовизначення, самореалізації.

Запропонована технологія може бути застосована як в освітній практиці середньої школи, так і в системі перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогів. Основні положення наукового дослідження можуть бути використані в роботі вчителів, шкільних психологів у процесі діяльності з орієнтації старших школярів на позицію самоствердження; у підготовці практичних психологів і соціальних педагогів у вищих навчальних закладах; як складова тематичних факультативних курсів, програм, методичних розробок, посібників для викладачів, студентів, наукових працівників.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — 280 с.
2. Безкоровайна О.В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці / О.В. Безкоровайна. — Рівне : РДГУ, 2009. — 470 с.
3. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. — 1997. — № 4. — С. 16-20.
4. Педагогічні технології: теорія і практика: навч. посіб. / [ред. проф. М.В. Гриньової] // Полт. держ. пед. ун-т. ім. В.Г. Короленка. — П. : АСМІ, 2004. — 180 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г.К. Селевко. — М. : Народное образование, 1998. — 256 с.

В статье рассмотрены особенности реализации технологии воспитания культуры личностного самоутверждения старшеклассников в социально-ценностной деятельности в контексте лично ориентированного подхода. Авторская технология детерминирована положениями доминанты на самоутверждение, организации педагогического процесса, развития способностей личности к самоизменению. Обращено внимание на классификационные параметры, акценты целей, концептуальные основы, определяющие содержание, методiku и лично ориентированный поход разработанной технологии.

Ключевые слова: культура, технология, личностное самоутверждение, старшеклассники, социально-ценностная деятельность.

O. V. Bezkorovaina

Realization Peculiarities of the Technology of Senior Students' Self-Assertion Education in Social-Value Activities

Rivne State Humanitarian University (Rivne, Ukraine).

The article considers realization peculiarities of the technology of personal self-affirmation education for high school students in social-value activities in the context of personality-oriented approach. The author's technology is determined by regulations of dominant on the assertion, organization of the educational process, development of the abilities of a person to self-change. Attention is drawn to the classification parameters, objectives, conceptual principles governing the content, methodology of the technology.

The suggested technology can be applied in the educational practice of comprehensive secondary schools, when innovational programs for senior students' development are introduced, as well as in the system of retraining and postgraduate education for teachers. Its main provisions can be used in the work of teachers, school psychologists, in the training process of practical psychologists and social teachers in higher educational establishments, while developing programs, methodical manuals, and textbooks for students and scientists.

Keywords: culture, technology, personal self-affirmation, seniors, social value activities.

References

1. Bekh, I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: Teoretyko-tekhnologichni zasady: Vol. 1 [Education of personality. Personality-oriented approach: Theoretical and technological foundations]. Kyiv: Lybid.
2. Bezkorovaina, O. V. (2009). Vykhovannia kultury osobystisnoho samostverdzhenia v rannomu yunatskomu vitsi [Education of culture of personal self-affirmation in early youth age]. Rivne: RDHU.
3. Bondarevskaia, E. V. (1997). Gumanisticheskaia paradigma lichnostno oriientirovannogo obrazovaniia [Humanistic paradigm of person-oriented education]. Pedagogika, 4, 6-20.
4. Hrynova, M. V. (Ed.). (2004). Pedahohichni tekhnolohii: teoriia i praktyka [Pedagogical technologies: Theory and practice]. Poltava: ASMI.
5. Selevko, G. K. (1998). Sovremennyye obrazovatelnye tekhnologii [Modern educational technologies]. Moscow: Narodnoe obrazovanie.